

ESSAY

Klimaatrecht- vaardigheid en de literaire verbeelding

Auteur **Stef Craps**

De gevolgen van klimaatverandering zijn ongelijk verdeeld. **Stef Craps** onderzoekt de manieren waarop klimaatfictie deze onrechtvaardigheden nog te vaak verdoezelt, maar ook hoe verhalen ongehoorde stemmen wel kunnen versterken.

Klimaatrechtvaardigheid speelt doorgaans geen prominente rol in internationale politieke discussies zoals VN-klimaattoppen, waar economische en technische maatregelen voor mitigatie en adaptatie de gesprekken beheersen. Het adjectief *global* in ‘*global warming*’, de opwarming van de aarde, impliceert dat de hele wereld wordt beïnvloed door klimaatverandering, en wetenschappelijke rapporten zoals die van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), het VN-klimaatpanel, focussen op de gemiddelde stijging van de *mondiale* temperatuur. We zitten allemaal in hetzelfde schuitje, zo lijkt het wel.

Maar in werkelijkheid is dat natuurlijk niet zo: er is grote ongelijkheid in de mondiale verdeling van verantwoordelijkheid en kwetsbaarheid voor klimaatverandering. Diegenen die het minst verantwoordelijk zijn voor klimaatverandering worden het hardst getroffen door de gevolgen ervan. Het Westen, dat historisch gezien verantwoordelijk is voor de meeste uitstoot van broeikasgassen, is het minst kwetsbaar; het Globale Zuiden is het meest kwetsbaar. Naast geografische locatie zijn ras, gender en socio-economische status bepalende factoren voor kwetsbaarheid voor klimaatverandering: mensen van kleur, vrouwen en mensen in armoede lopen meer kans om getroffen te worden dan witte mensen, mannen en rijke mensen.

In dit artikel zal ik de manier bespreken waarop de literatuur en de literatuurstudie omgaan met kwesties van klimaatrechtvaardigheid, na die eerst te kaderen binnen de ruimere theorievorming rond het antropoceen. De focus zal niet uitsluitend liggen op teksten die verschillen in verantwoordelijkheid en kwetsbaarheid voor klimaatverandering expliciet thematiseren, maar evenzeer op teksten die ze schijnbaar of effectief uit de weg gaan. Aan de hand van de casus van een door mij gedoceerd mastervak over de literaire verbeelding van de klimaatcrisis zal ik een lans breken voor geëngageerd literatuuronderzoek en -onderwijs dat actief bijdraagt aan het nastreven van klimaatrechtvaardigheid.

Het tijdperk van de mens

Door kritiekloos mee te gaan in het verhaal van het antropoceen dreigen de humane en sociale wetenschappen de indruk te scheppen of in stand te houden dat alle mensen in dezelfde mate worden beïnvloed door de opwarming van de aarde, ongeacht ras, gender of nationale verschillen. Het antropoceen is een hypothese die in het jaar 2000 naar voren werd geschoven door de scheikundige Paul Crutzen en de bioloog Eugene Stoermer, die stelden dat het holoceen – het postglaciale tijdperk dat ongeveer 11.700 jaar geleden begon – voorbij was en dat de aarde een nieuw geologisch tijdperk was ingegaan, bepaald door menselijke activiteit (Crutzen & Stoermer 2000). De mens is volgens hen namelijk een geologische actor geworden van hetzelfde kaliber als vulkaanuitbarstingen, aardbevingen en asteroïde-inslagen. Onze impact op de planeet is zo diepgaand dat ons bestaan lang na ons uitsterven waarneembaar zal blijven als een onderscheiden geologische laag.

Crutzen en Stoermer situeren het begin van het antropoceen aan het einde van de achttiende eeuw, toen de stoommachine werd uitgevonden die de Industriële Revolutie zou aandrijven. Andere wetenschappers suggereren dan weer dat ‘het tijdperk van de mens’ al 8000 jaar geleden aanving, met de opkomst van de landbouw en de grootschalige ontbossing die daarmee gepaard ging (Ruddiman 2003); in 1610, met een ongewone daling van de hoeveelheid koolstofdioxide in de atmosfeer en de onomkeerbare uitwisseling van soorten tussen de Oude en Nieuwe Wereld ten gevolge van de kolonisatie van Amerika (Lewis & Maslin 2015); of in het midden van de twintigste eeuw, het begin van het atoombijperk en de ‘Grote Versnelling’ in onder andere de uitstoot van broeikasgassen. Die laatste optie is de keuze van de werkgroep over het antropoceen van de Internationale Unie voor Geologische Wetenschappen (IUGS). Een formeel voorstel voorbereid door die werkgroep om het antropoceen te erkennen als een officiële geologische tijdseenheid is recent wel verworpen door een IUGS-commissie; het is voorlopig onduidelijk hoe het nu verder moet met dat plan (Zhong 2024).

Het officieuze statuut van het antropoceen heeft humane en sociale wetenschappers er niet van weerhouden de uitdagingen te verkennen waarvoor het ons plaatst, die de grenzen van de exacte wetenschap ver overstijgen. Het gaat immers niet slechts om een louter technische vraag voor de stratigrafie, die zoekt naar een *golden spike*, oftewel een duidelijk signaal van een verandering in gesteentelagen. Het feit dat de mensheid een geologische kracht is geworden, en de aard en mate van onze impact op de planeet, dwingen ons na te denken over wie we zijn als mens, wat onze plaats op deze planeet is en welke verantwoordelijkheden we hebben.

Middelpuntvliedende verhalen

Als oproep tot ecologisch zelfbewustzijn is het antropoceen een populair maar ook een controversieel idee gebleken. Een veelgehoorde kritiek is dat het de kwestie van klimaatrechtvaardigheid verdoezelt. Zoals de postkoloniale ecocriticus Rob Nixon het stelt: ‘Het grote soortperspectief van het antropoceen op de mens (...) dreigt – historisch gezien en in het heden – ongelijke menselijke impact, ongelijk menselijk handelingspotentieel en ongelijke menselijke kwetsbaarheid te verzwijgen’ (2019). In zijn invloedrijke essay ‘The Climate of History: Four Theses’ argumenteert de historicus Dipesh Chakrabarty dat klimaatverandering functioneert als een wereldwijd nivelleringsmechanisme: ‘In tegenstelling tot de crises van het kapitalisme zijn er hier geen reddingsboten voor de rijken en de bevoorrechten (getuige de droogte in Australië of de recente branden in de rijke buurten van Californië)’ (2009: 221). Zoals Andreas Malm en Alf Hornborg opmerken, is dit echter een erg kortzichtige visie:

[D]it is een gebrekkig argument. Het gaat schaamteloos voorbij aan de realiteit van gedifferentieerde kwetsbaarheid op alle schalen van de menselijke samenleving: getuige Katrina in zwarte en witte buurten van New Orleans, of Sandy in Haïti en Manhattan, of zeespiegelstijging in Bangladesh en Nederland, of praktisch elk ander effect, direct of indirect, van klimaatverandering. In de nabije toekomst – en zelfs zolang er menselijke samenlevingen op aarde zijn – *zullen* er reddingsboten zijn voor de rijken en bevoorrechten. (Malm en Hornborg 2014: 66)

Het antropoceen nodigt ons uit om te denken als soort, maar een begrip van de mens op soortniveau dreigt de verschillen tussen mensen uit te wissen als het gaat om verantwoordelijkheid en

kwetsbaarheid voor klimaatverandering. Het wekt de valse indruk dat we er allemaal samen voor staan, dat we allemaal even verantwoordelijk zijn en in gelijke mate worden getroffen. ‘We mogen dan wel allemaal in het antropoceen zitten’, schrijft Nixon, ‘maar we zitten er niet allemaal op dezelfde manier in’ (2019). Dat is een belangrijke waarschuwing: waak ervoor dat het soortperspectief dat het antropoceen-verhaal ons biedt uiteindelijk niet meer verbergt dan het onthult.

Nixon heeft het over de noodzaak om ‘de middelpuntzoekende kracht’ van het dominante antropoceen-verhaal, waarin de mens als soort de hoofdrol speelt, te counteren met ‘middelpuntvliedende verhalen’ die de immense onderlinge verschillen erkennen (2019). Het is om die verschillen voor het voetlicht te brengen dat critici van het antropoceen alternatieve termen hebben bedacht zoals ‘kapitalocean’ (Malm 2016; Moore 2015) en ‘plantageoceen’ (Haraway et al. 2015; Tsing 2015). Zij wijten de klimaatcrisis en de bredere ecologische crisis niet aan de mensheid in het algemeen maar aan het kapitalistische productiemodel of het plantagesysteem en de specifieke samenlevingen die ze hebben omarmd. Volgens de inheemse filosoof Kyle Powys Whyte is ‘het antropoceen geworteld in kolonisatie’ en is klimaatverandering in feite ‘een intensivering van het kolonialisme’ (2017a: 159, 156). Er is dan ook nood aan meer postkoloniale gevoeligheid in het debat over klimaatverandering: we moeten het antropoceen ‘dekoloniseren’, in het jargon van vandaag (ook gebezigd door Whyte [2017a], evenals door Heather Davis en Zoe Todd [2017]), zodat we de historische processen niet uit het oog verliezen die ons in deze puinhoop hebben gebracht en die verantwoordelijk zijn voor de ongelijke verdeling van de impact van klimaatverandering en de ongelijke levensomstandigheden in het huidige tijdperk.

Opofferingszones en wegwerpmensen

Dit standpunt wordt helder verwoord door Naomi Klein, een van de meest prominente stemmen in de klimaatbeweging, in een essay met als titel ‘Let Them Drown: The Violence of Othering in a Warming World’ (2016). Het stuk is gebaseerd op de gelijknamige Edward Said-lezing die ze in 2016 in Londen gaf en werd kort daarna gepubliceerd in de *London Review of Books*. Het is ook opgenomen in Kleins boek *On Fire: The (Burning) Case for a Green New Deal* (2019). Klein betoogt dat inzichten uit de postkoloniale theorie, en in het bijzonder het werk van Edward Said, hoogst relevant zijn voor een beter begrip van klimaatverandering en ons kunnen helpen om er adequater op te reageren. Wat ze vooral inspirerend zegt te vinden, is Suids concept van *othering*, dat hij definieerde als ‘het negeren, essentialiseren, ontmenselijken van een andere cultuur, een ander volk of een andere geografische regio’ (Klein 2016). Ze stelt dat *othering* inherent is aan het soort uitbuiting van hulpbronnen en mensen dat tot de klimaatcrisis heeft geleid:

[H]et probleem met fossiele brandstoffen is dat ze zo vuil en giftig zijn dat er mensen en plaatsen voor moeten worden opgeofferd: mensen wiens longen en lichamen kunnen worden opgeofferd om in de koolmijnen te werken, mensen wiens land en water kunnen worden opgeofferd aan dagbouw en olielekken. (...) Er moeten theorieën van *othering* zijn om het opofferen van een hele regio te rechtvaardigen – theorieën volgens welke de mensen die daar leefden zo arm en achterlijk waren dat hun levens en cultuur geen bescherming verdienen. (Klein 2016)

Vervolgens noemt Klein de Nigerdelta en de teerzanden van Alberta als opofferingszones. Deze regio's en hun inwoners worden *ge-othered*: ze worden onbeduidend gemaakt, ze doen er niet toe, ze verdienen geen bescherming en dus kunnen ze probleemloos worden opgeofferd. Enkele van de theorieën van *othering* die Klein vermeldt, zijn Manifest Destiny – de ideologie van het Amerikaanse imperialisme – Terra Nullius – het juridische concept van 'niemandslaan' – en het oriëntalisme.

Klein is ervan overtuigd dat de klimaatcrisis geen crisis van de menselijke natuur is. Ze staat dan ook sceptisch tegenover de notie van het antropoceen, die net dat lijkt te suggereren en systemen als het kapitalisme, het kolonialisme en het patriarchaat zo uit de wind zet. Klein wijst erop dat *othering* ook het voeren van oorlogen om olie in regio's als het Midden-Oosten vergemakkelijkt, omdat naties en volkeren die als 'anders' worden beschouwd daardoor in feite het recht verliezen om over hun eigen olie te beschikken en hun eigen belangen te behartigen. Bovendien verklaart het volgens haar waarom westerse landen niet aarzelen om drone-aanvallen uit te voeren in conflictgebieden langs de droogtelijn in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. En als de inwoners van die plaatsen vluchtelingen worden, dan worden ze opnieuw ontmenselijkt: 'hun behoefte aan veiligheid' wordt gezien als 'een bedreiging voor de onze', 'hun wanhopige vlucht' als 'een soort binnenvallend leger' (2016).

Zodra we de verbanden begrijpen tussen de verschillende systemen van *othering* die onze huidige realiteit stutten, kunnen we de klimaatcrisis effectiever aanpakken. Klein stelt dat klimaatverandering niet alleen werkt als 'een versneller voor veel van onze sociale kwalen' maar ook 'een versneller voor het tegenovergestelde' kan zijn – dat wil zeggen, de krachten die zich inzetten voor rechtvaardigheid: '[D]e klimaatcrisis (...) zou wel eens de katalysator kunnen zijn die we nodig hebben om een groot aantal krachtige bewegingen samen te brengen, verenigd door geloof in de intrinsieke waarde van alle mensen en afwijzing van de opofferingszone-mentaliteit, of die nu wordt toegepast op volkeren of plaatsen' (2016). Klimaatverandering is niet alleen een urgent probleem maar ook een uitgelezen kans om te werken aan een meer rechtvaardige en duurzame wereld.

Literaire (on)zichtbaarheid

Matthew Schneider-Mayerson (2019) en Antonia Mehnert (2016), twee onderzoekers die zich hebben verdiept in de manier waarop de literatuur omgaat met klimaatrechtvaardigheid, menen beiden dat literatuur een essentiële bijdrage kan leveren aan het debat over klimaatrechtvaardigheid dankzij haar vermogen om empathie op te wekken voor mensen uit andere historische periodes, inclusief toekomstige generaties, maar ook voor mensen uit andere nationale, sociale, economische en etnische contexten in het heden. Literatuur kan Kleins opofferingszone-mentaliteit blootleggen en aanklagen door empathie met de perspectieven van gemarginaliseerde anderen te bevorderen. Schneider-Mayerson schrijft dat 'klimaatfictie een krachtige rol kan spelen bij het beïnvloeden van de kaders die lezers waarnemen, prioriteren, aannemen en delen met familie, vrienden, collega's en anderen. De roman in het bijzonder heeft een groot potentieel om transnationale empathie voor de reeds achtergestelde slachtoffers van klimaatverandering aan te moedigen en te cultiveren' (2019: 961). Mehnert is het ermee eens dat '[c]ulturele producten zoals films of literatuur (...) als belangrijke plekken dienen die universaliserende broeikasgas-verhalen betwisten, omdat ze "insidersperspectieven" bieden op de strijd voor klimaatrechtvaardigheid en onthullen wat anders verborgen blijft in emissiegrafieken, namelijk de intra-nationale, sociale en uiteindelijk persoonlijke dimensies van milieu-onrechtvaardigheid' (2016: 189).

Het is evenwel opvallend dat er nauwelijks studies over klimaatfictie bestaan die klimaatrechtvaardigheid centraal stellen of er zelfs maar aandacht aan besteden. Schneider-Mayerson merkt op dat ‘overzichten van het genre of de categorie “cli-fi” zelden melding maken van klimaatrechtvaardigheid’ (2019: 962 n. 2). In zijn boek *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor* wijst Rob Nixon erop dat de relatie tussen ecokritiek en postkolonialisme ‘tot voor kort werd gedomineerd door wederzijdse onverschilligheid of wantrouwen’, ondanks het feit dat de twee onderzoeksgebieden – die rond dezelfde tijd opkwamen en tot de meest dynamische in de literatuurwetenschap behoren – ‘beide een vaak activistische dimensie hebben vertoond die hun prioriteiten verbindt met bewegingen voor sociale verandering’ (2011: 233). Hij schrijft het gebrek aan interactie toe aan ‘vier belangrijke schisma’s (...) tussen de dominante bekommernissen van postkoloniale critici en ecocritici’: een gehechtheid aan hybriditeit en transculturaliteit versus zuiverheid, een begaanheid met migratie versus plaats, een voorkeur voor het kosmopolitische en transnationale versus het nationale, en een interesse in geschiedenis versus tijdloos transcendentalisme (2011: 236). Hoewel met name de ecokritiek de laatste decennia geleidelijk afstand heeft genomen van die vroege prioriteiten en de postkoloniale ecokritiek nu zelfs een van haar meest bloeiende deelgebieden is (met prominente vertegenwoordigers zoals Elizabeth DeLoughrey, George Handley, Graham Huggan en Cajetan Iheka, naast Nixon zelf), zou het genoemde gebrek aan aandacht voor kwesties van klimaatrechtvaardigheid in literatuur over klimaatverandering wel eens een overblijfsel kunnen zijn van de historisch beladen relatie tussen de twee vakgebieden.

Schneider-Mayerson stelt echter een alternatieve verklaring voor in de ondertitel van zijn artikel ‘Whose Odds? The Absence of Climate Justice in American Climate Fiction Novels’ (2019). Hij betoogt dat klimaatrechtvaardigheid zo goed als afwezig is als thema in recente Amerikaanse klimaatfictie, en dat dat de reden is waarom die kwestie nauwelijks aan bod komt in de literatuurkritiek: er valt gewoon niet zoveel over te rapporteren. Hij erkent dat schrijvers als Octavia Butler en Paolo Bacigalupi literaire teksten hebben geproduceerd die wel degelijk focussen op klimaatrechtvaardigheid – Mehnert bespreekt er enkele daarvan onder die noemer in haar boek *Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature* (2016). Schneider-Mayerson beweert echter dat die werken slechts ‘een kleine minderheid’ vormen van de recente Amerikaanse klimaatfictie. Volgens hem ‘schrokken bekende auteurs er over het algemeen voor terug om het geweld (zowel langzaam als spectaculair) van klimaatonrechtvaardigheid gedetailleerd in beeld te brengen’ (2019: 958). Ze kozen ervoor om klimaatverandering te verhalen ‘op specifieke, beperkte en verrassend problematische manieren’, door ze af te schilderen als ‘een probleem voor witte, rijke, goed opgeleide Amerikanen’ en ‘in tweede instantie te wijzen op de gevolgen voor de mens in het algemeen – het monolithische en afgevlakte “wij” van de *homo sapiens*’ (2019: 945). Ze negeerden dus effectief klimaatrechtvaardigheid en ‘weerspiegelden en versterkten mogelijk een narcistische neiging bij veel witte Amerikaanse lezers’ (2019: 945).

Schneider-Mayerson beargumenteert zijn zaak door middel van een bespreking – die het grootste deel van het artikel beslaat – van wat hij beschouwt als ‘twee representatieve teksten die veelvuldig zijn gerecenseerd, op leeslijsten gezet en geanalyseerd en die daardoor waar-

Een begrip van de mens op soortniveau dreigt de verschillen tussen mensen uit te wissen

schijnlijk een groot aantal lezers hebben bereikt' (2019: 945): Nathaniel Rich' *Odds against Tomorrow* en Kim Stanley Robinsons *Science in the Capitol*-trilogie. Hoe klein deze steekproef ook is, hij is van mening dat 'we tot een vergelijkbare conclusie zouden komen door de overgrote meerderheid te onderzoeken van de klimaatfictie die in deze periode is gepubliceerd' (2019: 958). Hij vat zijn lectuur van *Odds against Tomorrow* – een roman die 'de toestand en het perspectief van een klein en uitzonderlijk gelukkig deel van onze soort' beschrijft (zijnde jonge, goed opgeleide en rijke witte Amerikanen) – samen door op te merken dat 'Rich' schijnbare onwetendheid over (...) vestigingskoloniale echo's en de afwezigheid van overwegingen over diversiteit en klimaatrechtvaardigheid een gebrekkige en verderfelijke framing van klimaatverandering vormen' (2019: 952-3). Robinsons *Science in the Capitol*-trilogie wordt schuldig bevonden aan dezelfde zonden. Het verhaal is 'niet in staat om verder te kijken dan de zorgen van zijn witte, Amerikaanse, rijke, goed opgeleide hoofdpersonen' (2019: 956). De 'uitsluiting van minderheidspersonages en overwegingen over klimaatrechtvaardigheid' wordt geïnterpreteerd als 'een structurerende afwezigheid die Robinsons steun voor de mogelijk rampzalige en onrechtvaardige inzet van ongeteste technologieën als gezond-verstand technoplossingen mogelijk maakt' (2019: 958).

Poortwachterschap

Schneider-Mayerson heeft mijns inziens gelijk dat het 'van cruciaal belang is om rechtvaardigheid stevig in het achterhoofd te houden' en dat 'lezers, critici, uitgevers, onderzoekers en leerkrachten' zich daarom 'bij elk verhaal over klimaatverandering in de literatuur en andere media zouden moeten afvragen: hoe zit het met klimaatrechtvaardigheid?' (2019: 961). In feite is dat precies wat ik zelf probeer te doen wanneer ik lesgeef over klimaatfictie, zoals ik de voorbije jaren heb gedaan. In de opleiding Taal- en Letterkunde aan de Universiteit Gent

Klimaatverandering is een uitgelezen kans om te werken aan een meer rechtvaardige en duurzame wereld

doecer ik een mastervak over de literaire verbeelding van de klimaatcrisis waarin we scherpstellen op klimaatrechtvaardigheid zoals die zich manifesteert (of verbergt, al naargelang het geval) in de besproken literaire en andere artistieke werken. Een van de leidende vragen in de cursus is of ras, gender, socio-economische status en geografische locatie een rol spelen in de omgang van deze werken met klimaatverandering, dan wel of ze worden verdoezeld.

Ik probeer de studenten een gevoeligheid te laten ontwikkelen voor vragen over klimaatrechtvaardigheid en, wanneer die kwestie niet expliciet wordt gethematiseerd, wat vaak het geval is, hun aandacht te vestigen op die schijnbare afwezigheid en ze kritisch te bevragen.

In een college over humoristische literatuur over klimaatverandering dat draait rond Ian McEwans roman *Solar* (2010) staan we bijvoorbeeld stil bij de implicaties van het feit dat een rijke, witte Engelsman die alles belichaamt wat verwerpelijk is aan de moderne mens fungeert als een allegorische Elckerlijc-figuur, via wie de roman suggereert dat 'de menselijke natuur' verantwoordelijk is voor de klimaatcrisis en onze passiviteit daartegenover. Bovendien reflecteren we over de vraag of humor over klimaatverandering mogelijk wordt gemaakt door privilege, en zo ja, of dat ons tot nadenken zou moeten stemmen. Immers, komische benaderingen van klimaatverandering – naast *Solar* bespreken we ook het titelverhaal uit Helen Simpsons verhalenbundel *In-Flight Entertainment* (2011) – concentreren zich veelal op personages die

bevoorrecht zijn. Er lijkt minder humor te zitten in verhalen vanuit het perspectief van arme, niet-witte, niet-westerse of vrouwelijke personages voor wie klimaatverandering geen lachertje is, aangezien zij er het zwaarst door worden getroffen.

In een ander college bespreken we klimaatangst in relatie tot Jeff Nichols' film *Take Shelter* (2011) en – zij het minder uitgebreid – Paul Schraders film *First Reformed* (2017). In beide films komen hoofdpersonages voor die overweldigd worden door angst voor klimaatverandering; ze lijken te lijden aan een pretraumatische stressstoornis: ze raken getraumatiseerd door het vooruitzicht van toekomstige klimaatrampen. Ook in dit geval maak ik er een punt van om te benadrukken dat de slachtoffers van pre-traumatische stress in deze fictieve voorbeelden allemaal witte, mannelijke Amerikanen zijn, wat de vraag oproept hoe ras, gender en geopolitieke locatie een rol spelen in deze diagnose. Pretraumatische stressstoornis lijkt verbonden te zijn met een bevoorrechte positie die tot nu toe heeft gezorgd voor fysieke bescherming tegen de rampzalige gevolgen van klimaatverandering, gevolgen die nu al worden ervaren door veel minder fortuinlijke mensen over de hele wereld. Zoals Whyte stelt: 'Klimaatonrechtvaardigheid heeft voor inheemse volkeren minder te maken met het schrikbeeld van een nieuwe toekomst en meer met de ervaring van een *déjà vu*' (2017b: 88). Davis en Todd beschrijven een 'seismische schokgolf van het koloniale verscheuren van de aarde' die

door ruimte en tijd is gerold en nu die naties, rechtssystemen en structuren treft die de scheuring en ontwrichting van levenswijzen en leefwerelden in eerste instantie teweeg hebben gebracht. Het antropoceen – of in ieder geval alle angst die rond deze realiteit is ontstaan voor mensen in een Europees-westerse context – is in feite de aankomst van de nagalm van die seismische schokgolf in de naties die koloniale en kapitalistische processen over de hele wereld hebben geïntroduceerd in het laatste halve millennium. (Davis en Todd 2017: 774)

Misschien is je zorgen maken over de toekomstige gevolgen van klimaatverandering dan ook een luxe die alleen te veroorloven is door diegenen die het geluk hebben nog niet in die toekomst te leven.

Hoewel ik het eens ben met Schneider-Mayerson over de noodzaak om dit soort vragen te stellen over teksten die geschreven zijn vanuit een bevoorrecht perspectief dat klimaatrechtvaardigheid kan negeren, heb ik het moeilijk met zijn schijnbare berusting in en bestendiging van de dominantie van dergelijke perspectieven. Hij mag dan wel kritiek hebben op Rich en Robinson, maar door het grootste deel van zijn artikel te wijden aan een analyse van hun romans versterkt hij ironisch genoeg uiteindelijk hun reputatie als schrijvers van klimaatfictie die aandacht verdienen en mist hij een kans om (al dan niet Amerikaanse) literaire teksten op de voorgrond te plaatsen die wel degelijk begaan zijn met klimaatrechtvaardigheid. Door zich op te stellen als een afstandelijke waarnemer van buitenaf verzuimt hij zijn eigen de facto rol als poortwachter – als actor in het bepalen van wat geldt als waardevolle of 'serieuze' literatuur over klimaatverandering – te erkennen en er verantwoordelijkheid voor te nemen. Hij beperkt de reikwijdte van zijn onderzoek tot fictie geproduceerd door witte, mannelijke Amerikanen, en loopt zo zelf in de val van 'supermacht-bekrompenheid' en 'imperiaal narcisme' dat hij aanhaalt als mogelijke verklaring voor de vermeende schaarste aan literatuur die zich inlaat met kwesties van klimaatrechtvaardigheid (2019: 960).

Ongehoorde stemmen versterken

Als onderzoeker van en lesgever over dergelijke literatuur doe ik een bewuste inspanning om vaak niet-canonieke teksten uit de hele wereld op te geven en te bestuderen die de aandacht vestigen op de benarde situatie van diegenen die het meest kwetsbaar zijn voor de opwarming van de aarde. Ik wijd bijvoorbeeld een college aan *The Swan Book* (2016), een roman van de inheemse Australische auteur Alexis Wright die de verwoestende gevolgen van klimaatverandering voor de Aboriginalgemeenschap in haar land beschrijft. Ik laat de studenten die roman lezen in samenhang met Kleins essay over hoe verschillende mechanismen van *othering* opofferingszones en wegwerpmensen produceren.

Ik geef ook les over 'An Athabasca Story' (2012), een kort verhaal over oliewinning in de teerzanden van Alberta van de inheemse Canadese schrijver Warren Cariou, dat de logica van de koloniale petromoderniteit bekritiseert door de menselijke en milieukosten ervan te belichten. Ik combineer dat verhaal met 'Time Capsule

Misschien is je zorgen maken over de toekomstige gevolgen van klimaatverandering een luxe

Found on the Dead Planet' (2009), een waanzinnig ambitieus handpalmverhaal van Margaret Atwood dat de lezer meeneemt door de hele geschiedenis van de mensheid. Ik probeer te laten zien hoe Cariou's verhaal het homogene, monolithische 'wij' van Atwoods verhaal doorbreekt en heterogeniteit en verschillen aan de oppervlakte brengt.

Een ander voorbeeld van inheemse *storytelling* over klimaatverandering dat klimaatrechtvaardigheidsclaims verwoordt en dat ik graag met mijn studenten bespreek, is een videogedicht van een zestal minuten genaamd 'Rise' (2018) van Kathy Jetñil-Kijiner en Aka Niviâna, inheemse dichters uit respectievelijk de Marshalleilanden en Groenland. Jetñil-Kijiner verwierf internationale bekendheid door haar optreden bij de opening van de VN-klimaatop in New York in 2014, toen ze een gedicht voordroeg dat gericht was aan haar jonge dochter: 'Dear Matafele Peinem'. De video is een productie van 350.org, een internationale milieuoorganisatie met als doel een wereldwijde beweging te creëren om de concentratie van CO₂ omlaag te krijgen naar 350 ppm (deeltjes per miljoen) en zodoende gevaarlijke klimaatverandering te voorkomen. Het videogedicht komt voort uit een expeditie die de twee eilandbewoners ondernamen om hun realiteiten van smeltende gletsjers en een stijgende zeespiegel met elkaar te verbinden. Niviâna's manier van leven verdwijnt als haar land ontdooit, terwijl het resulterende smeltwater Jetñil-Kijiner en de andere inwoners van de Marshalleilanden duizenden kilometers verderop bedreigt.

Zonder namen te noemen, klagen de twee dichters niet de menselijke natuur of de mensheid in het algemeen maar 'koloniserende monsters' (2018: 00:03:38) aan voor het geweld, het lijden en de vervuiling op hun eilanden, waarvan de klimaatcrisis slechts het meest recente voorbeeld is, en roepen ze op tot verzet. De titel van het gedicht verwijst immers niet alleen naar de stijgende zeespiegel ten gevolge van het smelten van de Groenlandse gletsjers die de Marshalleilanden doet overstromen. Er is nog een andere betekenis: de dichters willen dat mensen in opstand komen en actie ondernemen om klimaatverandering tegen te gaan. Dit lijkt een verwijzing te zijn naar een beroemd gedicht van de Afro-Amerikaanse dichteres Maya Angelou, 'Still I Rise' (1978), over de strijd om vooroordelen en onderdrukking te overwinnen. Dit intertekstuele element verbindt de strijd tegen klimaatverandering met de strijd tegen racisme.

Me dunkt dat geëngageerde onderzoekers en docenten de verantwoordelijkheid hebben om dit soort ongehoorde of nauwelijks gehoorde stemmen te versterken, of op zijn minst te weigeren ze verder het zwijgen op te leggen en aldus actief medeplichtig te worden aan het in stand houden van klimaatonrechtvaardigheid.

Literatuurlijst

- **Angelou, M.** 1978. Still I Rise. In: M. Angelou, *The Complete Collected Poems*. New York: Random House, 254-255.
- **Atwood, M.** 2009. Time Capsule Found on the Dead Planet. *The Guardian*.
- **Cariou, W.** 2012. An Athabasca Story. *Lake*, 7, 70-75.
- **Crutzen, P.J. & E.F. Stoermer.** 2000. The 'Anthropocene'. *IGBP Newsletter*, 41, 17-18.
- **Davis, H. & Z. Todd.** 2017. On the Importance of a Date, or Decolonizing the Anthropocene. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 16 (4), 761-780.
- **First Reformed.** 2018. Geregisseerd door P. Schrader. Lions Gate Entertainment.
- **Haraway, D., N. Ishikawa, S.F. Gilbert, K. Olwig, A.L. Tsing & N. Bubandt.** 2015. Anthropologists Are Talking – about the Anthropocene. *Ethnos*, 81 (3), 535-564.
- **Jetn il-Kijiner, K. & A. Niviāna.** 2018. Rise. *350.org*.
- **Klein, N.** 2016. Let Them Drown: The Violence of Othering in a Warming World. *London Review of Books*, 38 (11).
- **Klein, N.** 2019. *On Fire: The (Burning) Case for a Green New Deal*. New York: Simon & Schuster.
- **Lewis, S.L. & M.A. Maslin.** 2015. Defining the Anthropocene. *Nature*, 519, 171-180.
- **Malm, A.** 2016. *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. Londen: Verso.
- **Malm, A. & A. Hornborg.** 2014. The Geology of Mankind? A Critique of the Anthropocene Narrative. *The Anthropocene Review*, 1 (1), 62-69.
- **McEwan, I.** 2010. *Solar*. Londen: Jonathan Cape.
- **Mehner, A.** 2016. *Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- **Moore, J.W.** 2015. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. Londen: Verso.
- **Nixon, R.** 2011. *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- **Nixon, R.** 2019. The Anthropocene: The Promise and Pitfalls of an Epochal Idea. *Edge Effects*..
- **Ruddiman, W.F.** 2003. The Anthropogenic Greenhouse Era Began Thousands of Years Ago. *Climatic Change*, 61 (3): 261-293.
- **Schneider-Mayerson, M.** 2019. Whose Odds? The Absence of Climate Justice in American Climate Fiction Novels. *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 26 (4), 944-967.
- **Simpson, H.** 2011. *In-Flight Entertainment*. Londen: Vintage.
- **Take Shelter.** 2011. Geregisseerd door J. Nichols. Hydraulx Entertainment.
- **Tsing, A.L.** 2015. *The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- **Whyte, K.P.** 2017a. Indigenous Climate Change Studies: Indigenizing Futures, Decolonizing the Anthropocene. *English Languages Notes*, 55 (1-2), 153-162.
- **Whyte, K.P.** 2017b. Is It Colonial Déjà Vu? Indigenous Peoples and Climate Injustice. In *Humanities for the Environment: Integrating Knowledge, Forging New Constellations of Practice*, onder redactie van J. Adamson & M. Davis. Abingdon: Routledge, 88-105.
- **Wright, A.** 2016. *The Swan Book*. New York: Atria.
- **Zhong, R.** 2024. Are We in the 'Anthropocene', the Human Age? Nope, Scientists Say. *New York Times*.